

УДК 371.132:78

І. П. ПАРФЕНТЬЄВА

м. Миколаїв

РОЛЬ РЕФЛЕКСІЇ ЯК ІННОВАЦІЙНОГО ЕЛЕМЕНТУ У СПІВАЦЬКОМУ НАВЧАННІ

У статті розкриті основні ознаки рефлексії, її орієнтація на навчальну діяльність майбутніх учителів музичного мистецтва. Розглянуто рефлексію як спрямованість мислення студента на самого себе, на власні процеси засвоєння соціального та професійного досвіду, на усвідомлення структури діяльності навчання та її результатів. Доведено, що навчальна діяльність як творчий процес неможлива без рефлексії – пошуку, самооцінки, роздумів про власний досвід навчання, реальний та уявний. Під рефлексивною позицією розглянуто позицію рефлексивного виходу стосовно власної навчальної діяльності, коли сама ця діяльність виступає для студента особливим предметом аналізу, осмислення й оцінки. Зазначено, що механізм формування і розвитку рефлексії як особистісного утворення обумовлений колективним характером навчальної діяльності, тому що студент пізнає себе в навчанні, вдивляючись в іншого, зіставляючи себе з ним. Узагальнено, що рефлексія – це здатність особистості до самопізнання, вміння аналізувати свої власні дії, вчинки, мотиви й зіставляти їх з суспільно значущими цінностями, а також з діями та вчинками інших людей. Фахова рефлексія – особистісна рефлексія вчителя, виражає спрямованість свідомості особистості «на саму себе». Рефлексія сприяє розвитку теоретичного мислення вчителя, його духовній внутрішній наповненості. Функціональна спрямованість рефлексії щільно пов'язана з найважливішими, з професійної точки зору, елементами – інтересами, потребами, перевагами тощо.

Ключові слова: рефлексія, навчальна діяльність, особистість, інновації, творчий процес.

В усіх сферах прогресивної світової наукової думки кінця ХХ століття остаточно визнання отримав висновок про те, що основною цінністю є людська особистість. Саме вона, що наділена творчою спрямованістю до пізнання і перетворення дійсності, повинна укріпити духовні сили суспільства, збагатити його етичні засади, відстояти право самоудосконалення. Тому на проблемі особистості сфокусовано увагу філософів, соціологів, психологів, педагогів. Фахівці єднаються в думці про те, що кожна людина як особистість може реалізувати покладені на неї функції лише у тому випадку, коли самостійно удосконалюватиме свою свідомість, своє відношення до світу і до самої себе. Йдеться про готовність особистості до рефлексивної діяльності, що забезпечує той рівень життєдіяльності, на якому успішно реалізується діалектична єдність загального і особистого, об'єктивного і суб'єктивного. Саме рефлексія забезпечує вихід з повного занурення у безпосередній процес життя для вироблення відповідного відношення до нього, заняття позиції над ним і поза ним для думки про нього.

Однією з основних ознак рефлексії є її орієнтація на навчальну діяльність, яку доці-

льно розглядати як спрямованість мислення студента на самого себе, на власні процеси засвоєння соціального та професійного досвіду, на усвідомлення структури діяльності навчання та її результатів. Рефлексія навчальної діяльності – це внутрішня робота: співвіднесення себе, можливостей свого «Я» з тим, чого вимагає навчальна діяльність, у тому числі – існуючими про неї уявленнями. Навчальна діяльність як творчий процес неможлива без рефлексії – пошуку, самооцінки, роздумів про власний досвід навчання, реальний та уявний. Під рефлексивною позицією ми розуміємо позицію так званого рефлексивного виходу стосовно власної навчальної діяльності, коли сама ця діяльність виступає для студента особливим предметом аналізу, осмислення й оцінки. Необхідно зазначити, що механізм формування і розвитку рефлексії як особистісного утворення обумовлений колективним характером навчальної діяльності, тому що студент пізнає себе в навчанні, вдивляючись в іншого, зіставляючи себе з ним.

У цілому ряді музично-педагогічних досліджень (Е. Абдуллін, Л. Арчажникова, Н. Бакланова, А. Козир, Г. Нейгауз, В. Орлов, Г. Падалка, П. Феттер, Г. Ципін та ін.) особливо

підкреслюється необхідність актуалізації характеру рефлексії фахово-творчої діяльності майбутнього вчителя музики і процесу підготовки до її здійснення. Деякі шляхи вирішення цього завдання розглядаються музикантами-педагогами в контексті конкретних аспектів цілісної системи музично-педагогічної освіти у ВНЗ. На основі філософського та психолого-педагогічного аналізу виявлено, що професійно-особистісна рефлексія майбутнього вчителя музики є спрямованістю свідомості особистості на саму себе. Вона відрізняється теоретичним мисленням, духовною наповненістю, єдністю емоційного і логічного компонентів, об'єктивно-суб'єктивним характером, динамічністю. Позначений механізм є основою педагогічної рефлексії, що зв'язує функціональну спрямованість з найбільш значимими, з професійно-педагогічної точки зору, компонентами – інтересами, потребами, перевагами.

Рефлексія – це осмислення й переживання особистістю досвіду власної діяльності, усвідомлення себе в контексті соціального життя, в контексті способу існування. Під рефлексією розуміють самоаналіз, інтроспекцію власної психіки, аналіз життєвих установок, цінностей, світоглядних установок тощо. Рефлексія виступає інструментом самопізнання.

Фахову рефлексію музиканта-педагога Е. Абдуллін визначає як спрямованість свідомості педагога на усвідомлення самого себе – на власні професійні якості особистості та різновиди діяльності, інтереси, потреби, котрі звернені до змісту й процесу музичного навчання. Адже в основі фахового становлення та самоусвідомлення лежить рефлексія, тобто здатність відображати, аналізувати, розмірковувати, оцінювати процес і результати власної музично-педагогічної діяльності.

Аспект пізнання внутрішнього світу інших та самого себе засобом сприйняття музики представлений в основних положеннях концепції О. П. Рудницької. Вона акцентувала на тому, що розвиток особистісної і комунікативної рефлексії сприяє вдосконаленню особистісних характеристик студента, почуття міри і такту, здатності творити в ідеальній формі та осмислювати свій внутрішній світ,

можливості розв'язувати внутрішньоособистісні конфлікти. На основі рефлексії ґрунтується усвідомлення і «творіння» самого себе. Розвиток цієї властивості особистості обумовлюється діалогічним процесом взаємодії з музикою – активним переживанням музичних образів, єдністю репродуктивних і творчих процесів неповторноіндивідуальної інтерпретації музичного твору та, зокрема, осмислення своїх вражень і власної духовної сутності.

Особливу роль відіграє рефлексія у процесі мистецької діяльності. З цього приводу доцільно зазначити, що В. Орлов розглядає професійно-особистісну рефлексію вчителя мистецьких дисциплін як дію, що спрямована на вияв основ власного способу вирішення інноваційних мистецько-педагогічних завдань та їх узагальнення з метою наступного успішного вирішення зовнішньо різних, але за своєю сутністю споріднених завдань музично-педагогічної діяльності.

У структурі мистецької рефлексії доцільно виокремити дві складові. Перша – це бажання і потенційна можливість здійснення рефлексивно-творчого акту. Вчені вважають, що ця складова визначається внутрішньою культурою особистості, володінням певним багажем знань, наявністю авторитетів – творців, чия діяльність може слугувати взірцем. Друга складова – наявність умінь, що дозволяють усвідомити та відтворити відкриту сутність речей в загальнозрозумілому культурному контексті.

Спрямовуюча риса мистецької рефлексії виявляється в тому, що вона завжди глибоко індивідуальна і особистісна, адже фактично реального результату цей феномен набуває не через сукупність суджень, зусиль багатьох особистостей. У сфері інноваційної фахової діяльності вчителя музики мистецька рефлексія є найважливішою характеристикою його як особистості й фахівця.

У результаті успішної реалізації програми особистісного розвитку в студентів формуються здатність до рефлексії, виробляються вміння та навички інноваційних методів керівництва шкільними хоровими колективами. На етапі узагальнюючого аналізу рефлексивна діяльність майбутніх учителів музики спрямована на впровадження іннова-

ційних умінь та навичок, які пропущені через себе, у русло реалізації їх у продуктивній роботі з хоровими колективами.

Усвідомленню сутності фахово-особистісної рефлексії вчителя музики надається особливого значення, адже у цьому процесі відбувається збіжність та узгодженість зовнішнього й внутрішнього діалогів учителя та учнів. Таким чином, у музично-педагогічному процесі специфіка рефлексивно-діалогічного мислення зумовлена, з одного боку, особливостями музичного мистецтва, а з іншого специфікою художньо-педагогічного процесу. З цієї позиції важливого значення набуває здатність учителя до рефлексії, яка в даному випадку виявляється у самоспостереженні та самоаналізі того, як дії вчителя сприймаються школярами.

Визначення мистецької рефлексії належить Г. Падалці. Вона зазначила, що мистецька рефлексія – це «усвідомлення власних психічних станів і процесів у зіставленні із переживаннями, відтвореними в художньому образі, роздуми людини над власним життям, заглиблення до власних почуттів у зв'язку зі змістом мистецького твору, у зіставленні об'єктивного змісту художніх образів з результатами самоаналізу власного внутрішнього життя».

Підготовка майбутнього вчителя до мистецької рефлексії, створення установки на активну інноваційну діяльність спрямована на самопізнання та самовдосконалення. Провідна роль у цьому процесі належить рефлексивному аналізу, котрий полягає у розвитку в майбутнього вчителя музики творчих здібностей, художньо-інтуїтивного прогнозування, самоконтролю за процесом прийняття власних рішень та втілення їх у практичні дії. Особистісну концепцію взаємодії вчителя музики у процесі фахової діяльності характеризують рефлексивні (ціннісні орієнтації, смаки, ідеали) механізми. Рефлексія майбутнього вчителя музики включає розвиток самосвідомості та самореалізації, а також сприяє спрямуванню самооцінки студентів у русло адекватності, тобто передбачає усвідомлення індивідом специфічних особливостей, котрі часто актуалізуються та інтуїтивно засвоюються.

Мистецька рефлексія є невід'ємною частиною роботи майбутнього вчителя музики. Вона є співвіднесенням себе і можливостей свого «Я» з тим, чого вимагає педагогічна професія. Розвинута здатність до рефлексії є передумовою самовиховання вчителя, творчого пошуку, розвитку індивідуального стилю педагогічної діяльності. Рефлексія студентів найчастіше стихійна, ситуативна, а навчальна рефлексія в більшій мірі упорядкована змістом і обставинами навчально-виховного процесу і тому піддається зовнішньому впливу, зміні, коригуванню.

Виходячи з розглянутих теоретичних положень і аналізу власного досвіду, ми визначаємо такі ознаки розвинутої рефлексивної позиції студента у використанні інноваційних технологій в навчальній музичній діяльності:

- усвідомлення студентом особливостей інноваційних методів навчальної музичної діяльності та її структури;
- усвідомлення студентом себе як суб'єкта навчальної музичної діяльності;
- прагнення студента до самопізнання, націленість на пізнання своїх навчальних можливостей і здібностей та порівняння їх із вимогами навчальної музичної діяльності;
- здатність до самоспостереження в процесі здійснення навчальної музичної діяльності з метою самоконтролю і подальшої саморегуляції;
- аналіз результатів зрушень у навчальній музичній діяльності, зіставлення цих результатів з існуючими нормативними уявленнями про навчальну діяльність, наявність адекватної оптимістичної самооцінки, усвідомлення ставлення інших, оцінки іншими її результатів.

Врахування закономірностей мистецької рефлексії особливо необхідне у процесі вивчення диригентсько-хорових дисциплін майбутніми вчителями музики. Адже у побудові занять хорового класу, хорового диригування і організації навчальної вокально-хорової діяльності рефлексивні процеси займають провідне місце. Навчальний процес, що базується на рефлексивній основі, вимагає від студента не просто набуття знань, умінь, навичок, а й вироблення пізнавальних інтересів і мотивації навчання, потреби в постійній самоосвіті.

Список використаних джерел

1. Абдуллина О. А. Общепедагогическая подготовка учителя в системе высшего педагогического образования / О. А. Абдуллина. — М. : Просвещение, 1984. — 208 с.
2. Авдієвський А. Т. Формування особистості на ґрунті національно-культурного відродження / Анатолій Тимофійович Авдієвський // Мистецтво у школі: зб. ст. — Вип. 1. — К. : УДПУ, 1996. — С. 80—83.
3. Арчажникова Л. Г. Сущность профессионально педагогического мастерства учителя музыки: Совершенствование подготовки учителя музыки на музыкально-педагогическом факультете / Л. Г. Арчажникова. — Свердловск, 1991.
4. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання: навч.-метод. посібник / І. Д. Бех. — К. : ІЗМН, 1998. — 204 с.
5. Бугерко Я. Динаміка різновидів рефлексії у модульно-розвивальному навчальному циклі / Ярослава Бугерко // Психологія і суспільство. — 2002. — № 3—4. — С. 142—159.
6. Гузій Н. В. Креативно-аксіологічні засади інтегративних складових педагогічного професіоналізму / Наталія Василівна Гузій // Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики: зб. наук. праць. — К. : НПУ, 2003. — Вип. 10. — С. 9—26.
7. Зязюн І. А. Естетичні засади розвитку особистості. Мистецтво у розвитку особистості : монографія / Іван Андрійович Зязюн. — Чернівці : Зелена Буковина, 2006.
8. Козир А. В. Концептуальні засади формування фахової майстерності майбутніх учителів музики : навчально-методичний посібник / Алла Володимирівна Козир. — 2006. — 108 с.
9. Козлова О. Г. Рефлексивний компонент моделі інноваційної діяльності вчителя / О. Г. Козлова // Наукові записки. — Випуск XII. — Серія: Педагогічні науки. — Кіровоград : РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка, 1998. — С. 123—131.

I. PARFENTYEVA

Mykolaiv

REFLECTION AS INNOVATIVE ELEMENTS IN THE SINGERS LEARNING

In the article the main features of reflection, its orientation to the training activities of future teachers of music. Considered as a reflection of the student orientation thinking to himself, with his own process of learning social and professional experience in understanding the structure of education and its results. Proved that training activities as a creative process is impossible without reflection – searching, self-reflection on their own learning experiences, real and imaginary. When the position is considered reflexive reflexive stance concerning the release of their own learning activities when these activities itself stands for the student specific subject of analysis, reflection and evaluation. Indicated that the mechanism of formation and development of personal reflection as formation due to the collective nature of learning activities, so that the student knows himself in training, looking at the other, comparing himself with it. Overview that reflection – the ability of the individual to self-knowledge, ability to analyze their own actions, behavior, motives and compare them with socially significant values and the actions and deeds of others. Professional reflection – personal reflection teacher orientation expresses the consciousness of the individual «in itself». Reflection promotes theoretical thinking teacher, his inner spiritual fullness. Functional orientation reflection closely associated with the most important, from a professional point of view, the elements – the interests, needs, preferences and so on.

Key words: reflection, learning activities, personality, innovation, creative process.

И. П. ПАРФЕНТЬЕВА

г. Николаев

РОЛЬ РЕФЛЕКСИИ КАК ИННОВАЦИОННОГО ЭЛЕМЕНТА В ПЕВЧЕСКОМ ОБУЧЕНИИ

В статье раскрыты основные признаки рефлексии, ее ориентация на учебную деятельность будущих учителей музыкального искусства. Рассмотрены рефлексия как направленность мышления студента на самого себя, на собственные процессы усвоения социального и профессионального опыта, на осознание структуры деятельности обучения и его результатов. Доказано, что учебная деятельность как творческий процесс невозможна без рефлексии – поиска, самооценки, размышлений о собственном опыте обучения. В рефлексивной позиции рассмотрено положение рефлексивного выхода по собственной учебной деятельности, когда сама эта деятельность выступает для студента особым предметом анализа, осмысления и оценки. Отмечено, что механизм формирования и развития рефлексии как личностного образования обусловлен коллективным характером учебной деятельности, так как студент узнает себя в учебе, взгляды ваясь в другой, сопоставляя себя с ним. Обзор, что рефлексия – это способность личности к самопознанию, умение анализировать свои собственные действия, поступки, мотивы и сопоставлять их с общественно значимыми ценностями, а также с действиями и поступками других людей. Профессиональная рефлексия – личностная рефлексия учителя, выражает направленность сознания личности «на саму себя». Рефлексия способствует развитию теоретического мышления учителя, его духовной внутренней наполненности. Функциональная направленность рефлексии тесно связана с важнейшими, с профессиональной точки зрения, элементами – интересами, потребностями, преимуществами и тому подобное.

Ключевые слова: рефлексия, учебная деятельность, личность, инновации, творческий процесс.

Стаття надійшла до редколегії 15.08.2015